

- Ergun Özbudun & William Hale, *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*, Doğan Kitap, 2010, 289 s. Değerlendiren: Ahmet Köroğlu*

Ergun Özbudun Türkiye’de hukuk ve siyaset alanında yaptığı çalışmalarla adından söz ettirmiş akademisyenlerden bir tanesidir. Özellikle yurt dışında yaptığı ve Türkiye’de modern siyasete dair çalışmaları önemle takip edilmekte olan Özbudun, son zamanlarda Türkiye’de yapılması planlanan yeni anayasa çalışmalarına da öncülük eden isimlerdendir. Çalışmayı beraber kaleme aldığı bir diğer akademisyen William Hale ise özellikle Türkiye’de ordu konusunda yapılan çalışmalarda öncü konumda olan bir isimdir. Özbudun ve Hale’in, son zamanlarda Türk siyasal hayatının en önemli partilerinden biri olan Adalet ve Kalkınma Partisi’ni ele alan çalışmaları da bu bağlamda adından söz ettiren bir çalışma olmuştur. Kitap, genel manada, 2002 yılından sonra AKP’yi ve icraatlarını ele almakta, bahsedilen tarihler arası AKP’nin tek başına iktidar olmasından dolayı da dolaylı olarak o yıllar arası Türkiye’nin siyasî hayatına ışık tutmaktadır. Kitabın dili oldukça akıcı ve açıklayıcı olmakla beraber bir miktar hukukî bir dili de çağrıştırmaktadır. Mezkûr yıllar arasındaki bazı olaylar ise sadece isimleri verilerek değil, içerikleri ile anlatılması bakımıyla okuyucu için fazlasıyla bilgilendirici ve öğreticidir. Bu aşamada 2000’li yıllarda Türkiye’de neler olup bittiğini anlamak için bir kaynak kitap işlevi görebilecek bir yönü de içinde barındırmaktadır.

Özbudun ve Hale, kitabı iki ana bölümde tasarlamışlar ve ilgili bölümleri kendi aralarında paylaşarak yazmışlardır. Kitabın ilk bölümünde öncelikle İslâmiyet, İslâmıcılık, demokrasi, muhafazakârlık gibi daha teorik tartışmalar yapılmakta ve Türkiye’de İslâmcı partilerin tarihsel bir arka planı sunulmaktadır. İkinci ana bölüm ise tamamen AKP’ye ayrılmıştır ve AKP’nin çeşitli sahalardaki icraatları ele alınmıştır. Kitapta en çok dikkat çeken konuların başında AKP’nin sürekli olarak geçmişteki İslâmcı partiler olarak adlandırılan Millî Görüş partileri ile kıyaslanmasıdır. Buradan hareketle de kitabın ilk bölümünün ciddi bir kısmı Millî Görüş partileri ile AKP arasındaki benzerlikler ile farklılıklara ayrılmıştır. Hemen bu noktada peşinen söylemek gerekir ki; kitaba göre farklılıklar benzerliklerden çok daha fazladır. Özbudun bu kısımda AKP’nin öncülleri olarak gördüğü için İslâmcı partiler diye nitelendirdiği Millî Nizâm, Millî Selâmet, Refah ve Fazilet Partisini ele almıştır. Yazara göre, bu bağlamda en çok dikkat çeken nokta, Prof. Dr. Necmettin Erbakan önderliğinde başlayan bu hareketin kademe kademe ve o ana kadar uygulanmayan bir takım yöntemlerle tüm engellemelere rağmen iktidara kadar uzanan öyküsüdür. Diğer bir nokta ise zincirin son halkası olan Fazilet Partisi (FP) ile beraber hareketin söyleminde bir değişim vurgusu olduğu gerçeğidir. Bu değişim, konjonktürel olarak okunabileceği gibi parti içinde ortaya çıkan ve daha sonradan ayrılmayla sonuçlanan, yenilikçi ve gelenekçi ayrılığına bir engel oluşturma düşüncesiyle ortaya çıkmış olması da mümkündür. Kitaba göre “Millî Görüş” yukarıdaki mezkûr

* Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler

partilerin ideolojisine verilen isimdir. Millî Görüş'ün temel çıkış noktalarından biri İslâm Medeniyeti ile Batı Medeniyeti arasında bir çatışma olduğu varsayımdır. Bu çatışma ise hak-batıl mücadelesi ile temellendirilmiştir (s. 34-35). Batı Medeniyeti'ne karşı muhalif duruş Millî Görüş'ün birçok politikasında etkili olan bir husustur. Bu etkinlik en fazla da dış politikada görülmüştür. Millî Görüş, İslâm Birliği'ni her zaman ön planda tutmuş, bunu destekleyecek bazı alt projeler de üretmiştir. Yazara göre ise Millî Görüş'ün demokrasi ve laikliğe karşı görüşleri, en iyi ihtimalle, çift anlamlıdır (s. 36). Burada kastedilen ise şudur; bazı İslâmcı grupların demokrasiyi İslâmiyet'e aykırı ve küfür olarak görmelerine rağmen Millî Görüş bunu yapmamış ve demokrasi yoluyla iktidara talip olmuştur. Bu madalyonun bir yüzünü oluştururken, diğer taraftan Millî Görüş, tüm toplumu İslâmileştirme çabasıyla da çoğulcu toplum anlayışının karşısında görülmüştür. Nitekim, Refah Partisi'nin (RP) ne şeriatçı ne de demokrat olduğunu söylemek suretiyle Ruşen Çakır da bu çift anlamlılığa işaret etmiştir (Çakır, 1994). 1990'lı yıllarda Refah Partisi'nin iktidara gelmesi ile beraber ona karşı yürütülen kampanyalar şiddetini arttırmış, sonra da sırasıyla iktidardan uzaklaştırılıp parti kapatılmıştır. RP'nin kapatılması aslında AKP için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Daha o günlerde parti içinde bir eleştiri söylemi geliştirilmiş, her ne kadar RP'den sonra kurulacak olan FP bu eleştirileri de göz önüne alarak bir takım ılımlı politikalar üretmiş, lakin tüm bu süreç AKP'nin kurulmasını önleyememiştir (s.54-55).

Kitapta sık sık vurgulandığı gibi AKP ile öncülleri olan Millî Görüş partileri arasında çok büyük farklar mevcuttur. Nitekim AKP, Millî Görüş partileri ile arasındaki mesafeyi ifade etmek için kendisini İslâmî değil, muhafazakâr demokrat olarak isimlendirmektedir. Hatta bu aşamada kendisini Müslüman Demokrat olarak bile isimlendirmekten çekinmektedir (s. 57). Özbudun, kitabın birinci bölümünde, AKP'nin öncülleri olan Millî Görüş partileri ile olan AKP'nin farklarını sadece zikretmemiş, bunların hangi hususlarda ortaya çıktığını da kitap boyunca çeşitli yerlerde zikretmiştir. Bunlardan bazılarına değinmek gerekirse; yazara göre, AKP demokrasi konusunda çoğulcu bir anlayışa sahiptir, demokrasi sık sık vurgulanmaktadır; öncülleri olan partiler ise çoğulcu değil çoğunlukçudur (s. 58). Lâiklik konusunda ise AKP, kendinden önceki İslâmcı partilere nazaran çok daha farklı bir konumdadır. Lâiklik çok açık bir şekilde desteklenmekte, bununla beraber din, insanlığın en önemli kurumlarından biri olarak görülmektedir. AKP 2007 Seçim Beyannamesine göre: "Lâiklik, her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça ifa etmelerini, dinî kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamalarını, ancak inançsız insanların da hayatlarını bu doğrultuda yaşamalarını, ancak inançsız insanların da hayatlarını bu doğrultuda tanzim etmelerini sağlar" (s. 59). Yine aynı beyannamenin ekonomiye ilişkin bölümü, partinin bütün kurum ve kurallarıyla işleyen bir serbest piyasa ekonomisine bağlılığını belirtmekte ve devletin ekonomideki rolünü sadece düzenleyici ve denetleyici bir fonksiyonla sınırlandırmaktadır. Bu anlamda AKP'nin ekonomik politikasının, RP'nin "Âdil Düzen" anlayışından çok farklı olduğu aşikârdır (s. 62). AKP'nin kendini temellendirdiği bir düşünce biçimi olarak "Muhafazakâr Demokrasi"ye karşı tutumu ise tam belirgin değildir. Bununla beraber,

AKP'nin muhafazakârlık anlayışı, değişime karşı değildir; değişimi "Gelişim ve İlerleme" anlamında savunmaktadır. Buna ilâveten AKP, muhafazakâr demokrasi manifestosunda, sınırlı devlet, hukuk devleti bireyin merkezde olması, serbest piyasa ekonomisi, güçlü sivil toplum, evrensel insan hakları, diyalog ve hoşgörünün önemi gibi demokratik ve liberal değerler sürekli olarak vurgulamaktadır (s. 64).

Yukarıda aktarılan AKP ile öncülleri olan partiler arasındaki farklılaşmalar, bu partilerin sosyal tabanlarını araştıran bir takım anket çalışmaları ile ortaya konmuştur. Bu bulgular ışığında, RP, desteğinin önemli bir kesiminin gerçekten de dinî nedenlere dayandığını düşündürmektedir. Ama aynı bulgular, RP seçmenlerinin üçte biri ile yarısı arasındaki oranının, partiye ideolojik olmayan sebeplerden dolayı oy verdiğini de göstermektedir. Özellikle "Âdil Düzen" çağrısıyla beraber, yüksek enflasyonun, işsizliğin, hızlı kentsel gücün, bozulan gelir dağılımının ve yaygın yolsuzlukların hâkim olduğu bir ekonomik çevrede, bu gruplar ciddi bir seçmen kitlesini oluşturmuşlardır. Dinî cemaatler de bu aşamada unutulmaması gereken bir diğer önemli faktördür (s. 49-50). Yine benzer amaçlarla yapılan farklı anket çalışmalarına göre AKP'nin sosyal tabanı, eski İslâmci partilerin seçmenlerinin yarısından fazlasına ek olarak, iki merkez sağ partisinin (ANAP ve DYP) ve aşırı milliyetçi MHP'nin eski seçmenlerinden oluşmaktadır. Diğer bir açıdan, Ahmet İnsel, AKP'yi taşra esnaf ve zanaatkarlarını, küçük ve orta boyutlu müteşebbisleri ve genç işletme yöneticilerini içine alan "yeni orta sınıfın siyasal temsilcisi" olarak tasvir etmekte, ancak AKP'nin işçi sınıfının önemli bir kesiminden de oy aldığını vurgulamaktadır (s. 84).

Sonuç olarak kitabın birinci bölümünün temel amacı AKP'nin nasıl bir ortamda, hangi şartlar altında doğduğu ve nasıl bir parti olduğunun incelenmesi yönündedir. Uzun uzun aktarılan bilgilerden sonra ulaşılan sonuç ise; AKP'nin merkez sağ partilerden herhangi bir farkının olmadığı gerçeğidir (s. 57). Eski partiler ile olan bağlantısı da bu bağlamda ele alınmakta ve özellikle sağ siyasette Millî Görüş'le beraber ortaya çıkan İslâmîleşmenin veya yazarın ifadesiyle muhafazakârlığın, İslâmci bir ideolojiye dönüşme serüveni AKP ile tekrardan eski anlayışına dönmüş ve AKP, eski merkez sağda boşalan yeri tekrardan doldurmuştur (s.66). Burada en fazla zikredilebilecek farklılık ise geçmiş ve bugünkü merkez sağ partilere oranla, AKP'nin liberal ve çoğulcu değerlere bağlılığının daha güçlü, dinî değerlere duyarlılığının da daha derin olduğudur. Bu durum ise 1990'lı yılların siyasetinde, İslâmci ve liberal söylemin kazanmış olduğu ivmenin getirmiş olduğu bir durum olsa gerektir.

Peki, AKP iktidarda bulunduğu yıllar açısından politikalarında nasıl bir tutum sergilemektedir. Kendisini muhafazakâr demokrat olarak nitelendiren ve siyasî yelpazede merkez sağda konumlanan AKP'nin politikalarının tümünü nasıl bir arka planla temellendirmek gerekmektedir? Bilindiği gibi Türkiye'de merkez sağ geleneğini teşkil eden; DP, AP ve ANAP çizgisinde de olduğu gibi tüm alanlarda tek bir politika biçiminden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Merkez sağ partiler bu açıdan kimi zaman liberal, kimi zaman milliyetçi kimi zaman muhafazakâr veya pragmatist olabilmektedir.

Hemen hemen aynı tonlamalarda bu gelenek AKP için de devam etmektedir. Her ne kadar kitapta buna dair kesin yargılar bulunmasa da ara ara bu hususu parçalı da olsa ifade eden satırlara rastlamak mümkündür. Bununla beraber, AKP'nin çeşitli alanlarda uyguladığı politikalara tümenden bakıldığı zaman ise bu hususu görmek mümkündür.

Bu bağlamda öncelikle, hukukî alandaki AKP icraatlarına baktığımız zaman, AKP'nin tamamen liberal bir tutum içinde hareket ettiğini görmekteyiz. Bu aşamada AKP bir takım anayasa değişiklikleri ve Avrupa Birliği uyum paketleri ile liberallerin önemsedikleri ve şiddetle arzuladığı birçok alanda değişiklikler yapmıştır. Bunları kısaca aktarmak gerekirse; 2004 yılında idam tamamen kaldırılmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer milletlerarası sözleşmeler Türk mahkemelerince çok daha etkili bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır (s. 106). Ayrıca DGM'ler kaldırılmış ve Millî Güvenlik Kurulu'nu düzenleyen bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre MGK Sayıştay'ın denetimine açılmış, ayrıca YÖK'te silahlı kuvvetlerin temsilci bulundurma hakkı iptal edilmiştir (s. 107). AKP döneminde, AB sürecinin bir sonucu olarak kabul edilen uyum paketleri ile de pek çok değişiklik yapılmıştır. Bunlardan bazıları; Anayasa'daki 159. ve 312. maddelerde ifade hürriyetini genişletmeye matuf bir takım değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca 2004 yılında kabul edilen yeni bir kanuna göre dernek kurma ve idare etme kolaylaştırılmıştır. Yedinci Uyum Paketi ile beraber toplanma hürriyetine dair bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Üçüncü Uyum Paketi ile beraber ise, yine liberallerin çok önemsedikleri azınlık hakları ve özellikle azınlıklara dinî alanda serbestlikler getirilmiştir. Yine son olarak işkence ve kötü muamelenin önüne geçmek için bir takım kararlar da bu dönemlerde alınmıştır. Tüm bunlarla beraber liberal kanat 2005 yılından sonra yapılan bu reform ve demokratikleştirme adımlarının yavaşladığını dillendirmeye başlamıştır.

AKP'nin, kültürel ve siyasî olarak adlandırabileceğimiz bir takım icraatlarına baktığımız zaman ise, AKP'nin liberal argümanlardan çok muhafazakâr ve hatta biraz da pragmatik politikalar ürettiğini görmekteyiz. Bunların başında başörtüsü sorunu ve İmam-Hatip okullarına uygulanan katsayı sorunu gelmektedir. Her ne kadar bu sorunları çözmek için birtakım girişimlerde bulunulsa da şartların müsait olmadığına hükmedilmiş ve çözümleri daha sonraya bırakılmıştır. Zinayı suç haline getirme yolundaki sonuçsuz girişim (bu konuda özellikle liberallerin çok büyük tepkisi olmuştur) de bu minvalde değerlendirilebilir. AKP hükümetinin bu sorunlara ilişkin tutumu, onun bir yandan seçmenlerinin çoğunluğunun din kaynaklı muhafazakâr taleplerine karşı duyarlılığını, öte yandan güçlü iç ve milletlerarası tepkiler karşısındaki esnekliğini ve pragmatizmini yansıtmaktadır (s. 121-126). Aleviler ve Kürtler ile ilgili AKP'nin icraatları da yine aynı tür pragmatik politikaların uygulandığının görüldüğü bir diğer alandır. Her iki konuda da belli bir takım girişimler yapılmıştır. Fakat girişimler hem yetersiz kalmış hem de muhatap kitleler tarafından çokça tasvip edilmemiştir. Ayrıca ordunun özellikle Kürtler ile ilgili konularda ciddi tepkileri olmuş, AKP hükümeti de bu konuda tıpkı Alevî meselesinde olduğu gibi "kaçınma politikası"nı tercih etmiştir (s. 137). Ordunun, AKP icraatlarına etkisi sadece bu konularla sınırlı kalmamış, aksine birçok farklı konuda da doğrudan veya dolaylı olarak etkisi olmuştur. Kitapta AKP ile ordu ilişkileri de ele

alınmış ve bu ilişkiler William Hale tarafından 3 başlıkta toplanmıştır. Bunlardan birincisi; 2002-2006 yılını kapsayan “Kontrollü Anlaşmazlık” dönemi, ikincisi; 2007 yılını kapsayan “Meydan Okuma ve Kriz Dönemi”, son bölümü ise 2007-2008 yıllarını kapsayan “Ordunun Geri Çekilmesi” dönemleri olarak belirtilmiştir (s. 138-164). Tüm bu başlıklar içerikleri ile beraber göz önüne alındığında AKP’nin ordu ile ilişkilerinin de pragmatist ve popülist bir düzlemde işlediğini söylemek çok da yanıltıcı olmayacaktır.

AKP, ekonominin seçmen üzerindeki etkisini kavramış ve ekonomi konusundaki iyileşmelerin kendisini iktidarda tutacak en önemli faktör olacağını farkına varmıştır (s. 165). Bununla beraber hükümet, ilk zamanlarda ve daha sonra ara ara, seçmen tabanının acil isteklerini karşılayabilecek popülist politikalar yerine dezenfasyonist kemer sıkma stratejisi uygulamıştır. AKP, ekonomik program olarak liberal bir program benimsemiş ama bu arada sosyal adaleti de ihmal etmemiştir. Sosyal adaleti daha iyi gerçekleştirmek için işsizliği ve gelir dağılımındaki ciddi dengesizliği azaltmayı taahhüt etmiştir. İşsizliğin azaltılması temel hedeflerden biri olmuş ama bu konuda çok büyük bir başarı da sağlanamamıştır. IMF ile ilk zamanlarda ciddi ilişkiler kurulmasına rağmen sonraki yıllarda IMF ile ilişkiler eskiye nazaran daha soğuk olmuştur. Buradan hareketle, AKP’nin ekonomik politikalarında ve uygulamalarında “İslâmî” olarak tanımlanabilecek bir özellik olmadığını söylemek de mümkündür. Bunun yerine, AKP politikaları ve uygulamaları daha çok 1980’lerde Turgut Özal’ın liderliğindeki Anavatan Partisi’nin ve merkez sağ partilerinin politikaları ve uygulamalarına benzemektedir (s. 187-188). Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, aslında AKP hükümetinin ekonomik stratejisi, bir yandan IMF’ye verdiği sözleri yerine getirme ve AB’ye üyelik talebini güçlendirme ihtiyacından, bir yandan da daha büyük ölçüde sosyal adaletle birleştirilmiş liberal ekonomik ilkelere bağlılığından kaynaklanmaktadır.

Kitap, Türk siyasal hayatında, belli bir döneme dair İslamcılık ve demokrasi bağlamındaki gelişmeleri ele almakla beraber, 2008 sonrası bu bağlamda yaşanan olayların gidişatı hakkında bazı ipuçlarını içinde barındırması bakımından da önemli bir çalışmadır. Lakin kitabın sonunda sorulan ve AKP’nin önünde duran yol ayrımında, AKP halen tam bir tercih yapamamış gibi durmaktadır. Bu ayrımın hangi yönde olacağını, belki de önümüzdeki günler daha net gösterecektir. Bununla beraber AKP’nin farklı sahalarda uyguladığı farklı tarz politikaların halen devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan AKP politikalarının kendi içinde bir tutarlılık gösterdiğini söylemek de mümkündür.

Kaynakça

Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları